

метафор, епітетів, персоніфікацій, народнопісенних елементів, авторських неологізмів сконцентровано на вербальній трансформації конкретно-чуттєвого сприйняття світу через його відчуття *серцем*, що драматизує зображуване, надає йому цілісності: *Дощик за вікнами плаче./ Ніч виглядає циганку./ Серце бентежне, гаряче./ Спи собі тихо до ранку./ Завтра у тиші тривожній/ Знову дорога за нами./ Серце, мій друг подорожній./ Краще не знайся із снами!* («Дощик за вікнами плаче»); *З дунайських гирл, з моравських луків, грому/ Підводься, серце, і лети додому!* («За тихим степом тліють вечори»). Такі звертання іноді набувають узагальненого філософського осмислення: *Серце моє, серце./ Не бийся із муками./ ми повернем додому, /Ми ще повернем!/ Спади і злети/ з надіями, /з вічною зміною./ Де земля-горьовиця.../ласкавою манить рукою./ Сніє сонце гаряче/ Над моєю душею нетлінною./ там, за рікою, —/ Молодість./ там, за рікою!* («Там, за рікою»). Розгортання поетичного тексту відбувається через актуалізацію концептуальних понять ДІМ — ВІЧНІСТЬ — СЕРЦЕ/ДУША: *І струнить день на скрипочках малих/ У зрячїм серці, де високий серпень/ Душі моєї, повної відмін* («Серпень душі моєї»).

Отже, слово-образ *серце* у малишковому поетичному сприйманні — це життєствердний вербальний символ, стрижневий засіб актуалізації чуттєвого сприйняття.

Лариса Мовчун

РИМОСТИЛЬ А. МАЛИШКА

Співзвуччя наприкінці рядка, а також у його середині, що є важливим елементом поетичної мови, саме по собі не робить поезію Поезією, але гармонізує її смисл і ритм. Це впливає на репертуар рим та способи їх використання, що є основою римостилю письменника.

Малишкова рима — не криклива, зайвий раз не акцентована й водночас органічна. У роботі зі словом поет послідовно

дотримувався принципу: *Не віддирайся в слові простоти/ І мудрості невидної роботи.* Доречним, органічним у поезії є слово, що *із серцем стрілось* («Радію я, коли знаходжу слово») і якому не страшна *взенька рама* вірша. За спогадами друзів, Андрій Малишко вмів невимушено вийти зі, здавалось би, патової творчої ситуації, у яку митця ставить «капосна рима» (Жолдак О. Вогнисте слово поетове // Малишкові дороги: Спогади про Андрія Малишка. — К., 1975. — С. 149).

Малишко віддає перевагу точності співзвуч, тому приблизна рима з'являється в нього досить рідко, але дивує сміливістю: *Одмикає школу сивий сторож,/ Люлькою димить, ключі хова./ Захотів я з ними стати поруч/ І повчитись в школі рік чи два; Тільки й того, що п'янить закоханих,/ А який у нім, скажіте, зріст,/ А яке дихання із епохою?/ Незначний, одверто скажем, зміст; І нехай дівчата русокосії/ Над тобою милих стрінуть знов,/ І несуть із цвітом твоїм росяним/ Вірну і незраджену любов.*

Поет у пошуках точності звучання звертається до паронімічної рими, не завжди навантажуючи її семантично; основне призначення паронімів наприкінці рядка — звукова гармонія: *У сонці, в плескоті пшениці,/ В прозорій хвилі, де ріка,/ Їй заплітає дві косиці/ Ласкава матері рука; Ми вмирали три доби,/ Там шуміли нам дуби.* Проте, за потреби, пароніми можуть взаємодіяти один з одним і реалізовувати конкретні художні завдання. Пор. як Малишку за допомогою паронімічної рими вдається майстерне звуковідтворення розкотів грому: *Хай бере громів весняна покоть,/ Райдугою встелює межу./ І тоді поміж людей на покуть/ Я її на свято посаджу.* Засвідчено й справжні шедеври — протиставлені за смыслом паронімічні римовані слова: *Не скажу я, що у мене книжність/ В окулярах ходить за пером,/ Слово ласка — переводжу в ніжність,/ Ніжність називаю лиш добром.*

Паронімічна рима вписується в монументальну картину, у якій слова нагромаджуються важко, «притираючись» один до одного, відтіняючи співзвучність та семантичну сумірність кінцівок рядків: *О Вітчизно моя! О дерзань негасима лавина!/ Молодого труда розпашілий, немеркнучий жар!/ То важких океанів розбурхана сила лавина/ В твою зорі клекоче й*

викрешує блискавки з хмар. Паронімічна рима створює також сатиричний ефект, як-от: *А на тім портфелі **бляшка**,/ А у тім портфелі **пляшка**.*

Співзвуччя *порада* — *відрада* — *розрада*, нанизані градаційно, передають тонкі нюанси світлих інтимних переживань ліричного героя, об'єднуючи строфу кінцевою і внутрішньою римою: *Ти моя **порада**, і **відрада**,/ І **розрада** десь на самоті.*

Суміжні рядки, які між собою не римуються, Малишко орнаментує звукописом, у якому відлунює вічне *колись*: *Він бачить мамі кожну риску,/ І сволюка низеньку вись,/ І все пригадає **колицку**,/ Що мати гойдала **колиць**.* Поряд із горизонтальним оксюморонним сполученням *низенька вись* вертикальний звуковий перегук *колицка* — *колиць* додатково естетизує авторський вислів.

Загалом різноманітні повтори наприкінці суміжних рядків — характерна риса Малишкового римостилу: вона, підтримуючи перехресну риму, створює додаткове неочікуване співзвуччя і підсилює цілісність строфи: *Струмками застеля **дороги**,/ А там, в степу, поміж **доріг**,/ Підводить трактор **перелоги**,/ Блакить снує петрів **батіг**.* Тому римованість рядків поєднується й з алітерацією: *І стелиться пісня **юнача**/ Отам, де пройшли **орачі**,/ І місяця серпик **гарячий**/ Блищить за комбайном **вночі**.*

Найбільш гармонійний поетичний рядок А. Малишка короткий, народнопісенний (наприклад, з розміром 7+6): — *Це вам, хлопці, **наука** —/ На поля й **сіножать**!/ Лижі, тесані з **бука**,/ Під ногами **лежать**.* Кінцева рима разом із внутрішньою підсилює експресію вірша і створює фольклорний колорит: *Де б **хатину**, де б **дитину**,/ Де б **кровини** на **хвилину**,/ Де б **пожару** без **покару**,/ Де б то сліз **глибоку чару**?* Задля такої тональності автор вдається й до порушення акцентуаційної норми: *В'ються пташки **крила**,/ Де твоя **могила**,/ Тільки **слідочок**/ З-під білих **ніжсочок**,/ А де мати **походила**.* Орієнтація на народнопісенність уможливорює щире й невимушене римування: поет використовує весь потенціал поглинальної рими, а дактилічний характер підкреслює її звукове багатство: *А через брід — не на біду,/ Де зорі мостять **кладоньку**,/ Там я тебе у снах веду,/ Мою хорощу **ладоньку**.*

Зіставляючи особливості римостилю А. Малишка у віршах з різною тематикою, спостерігаємо, що у творах з радянським ідеологічним стрижнем рима збіднена, відрубана від усього рядка, а співзвуччя віршів переважно без опорного приголошеного (*Немало минуло весен, а все зеленіє дуб./ А все ми приходим, сиві, У мій комсомольський клуб; То не ніч весела новорічна./ Де ідуть до клубу юнаки./ Пам'ятаю двадцять перше січня*). Натомість глибокі звуковою гармонією, акустично цілісні ліричні твори поета: *Он він сидить — не хитрюга мій батько./ пару чобіт все тачає в базарики./ Тихий і чесний, звичайно, багатько./ Крапля олії, сухар до сухарика./ Крапля олії та ложка кулешику./ Хліба крихтина — й за неї турбота./ — Їж, мій Андрійку, та їж, мій Олешіку./ Їжте, дитята, бо завтра робота.*

Таку дисгармонію внутрішнього й зовнішнього, що ускладнює творчий процес, відчував і сам поет. Перед талановитим письменником, безумовно, ставили соціальне завдання, яке він повинен був виконувати попри цей дисонанс: *Іншим легко риму підшукати./ Сни свої оспівувать безкровні./ А мені не легко залп гармати/ Перелити в посвисти любовні./ Іншим легко на поля журналів/ Вірші лить, як воду із баклажки./ А мені — із гомоном кварталів —/ В римочки вміщатись дуже важко.*

У снах безкровних і посвистах любовних Малишко іронічно завуальовує римове кліше *кров — любов*. Проте й сам охоче використовує готові традиційні співзвуччя *очі — ночі й очі — дівочі, тополі — у полі й Україна — солов'їна* тощо. Вони в контексті Малишкових поезій і епохи в цілому несподівано виграють новим світлом: *Геніальні тополі, як шаблі, хитаються в полі./ Якщо будеш знедоленим — тут пошукай собі долі.*

Метафора *кладе моє серце під заплакані очі* нейтралізує банальність рими в таких рядках: *І надіюсь, і жду, що настане година./ З молодими вітрами, з барвінком уночі./ Бо на світі, у Києві, є ще людина./ Що кладе моє серце/ Під заплакані очі...* Тож лише на перший погляд Малишкова рима неоригінальна; за римовим кліше найчастіше стоїть метафора: *Дай мені, Земле, від своєї любові/ Хліба, і рясту, й зеленої крові.* Є в А. Малишка й авторські римові кліше, як-от *очі — робочі, очі — клекоче, очі — охочі, очі — шепоче.*

Поет у віршах і літературно-критичних статтях декларує відмежування від банальної рими, але поезія ХХ ст. ще не вичерпала потенціал традиційних співзвуч. Якщо ж розглядати римові кліше в плані прецедентності, то традиційність Малишкового римостиллю пов'язана з українським культурним контекстом, пор. використання у римовій позиції покликань: *фата моргана, баба-галамага*.

Малишко не ускладнює риму лексикою, що не належить до поетичного словника, але іноді селянсько-хліборобська тематика віршів потребує виробничої, професійної, термінологічної, книжної лексики: *І посміхнеться [тато] такою посмішкою,/ Що я в житті вже ніде не знаходив./ Ту, що в житті, наче ластівка з громом,/ Хлопця в дорогу проводила з хати:/ — Чому ти, сину, не став агрономом,/ Нащо ті вірші почав ти писати?; Але ти у агрошколі,/ Десь у Києві живеш./ Хоч згадаєш мимоволі,/ В гуртожитку спом'янеш?; Може, мати іде/ І несе між піль/ Добру пісню обжинкову/ Людям ув артіль?*

Тему війни вербалізує військова лексика — *кулемети, бліндажі, піхота*, аббревіатура *ТТ*: *Як жаль, що не було поетів/ І журналістів, як на те;/ У небо ж били з кулеметів,/ Із автоматів, із ТТ.*

Римування власних назв урізноманітнює римостиль: *Може, ти звістку принесла з В'єтнаму,/ Може, від друзів з Канади, Цейлону?/ Птиця злетіла високо на раму, —/ Що ти, — у мене не буде полону!* Рими до патронімів надають поетичним рядкам усно-розмовної тональності: *Радив часто мені Олександр Петрович:/ Не малою мені сонце, як вистиглий овоч;/ Бо наше поле — як рясом сіяно,/ Бо наша слава йде, Олексійвно!/ Шлях біжить біля двору широко і рівно,/ Люди йдуть на поля гомінкою юрбою:/ — Добрий день вам, Петрівно!/ — Як здоров'я, Петрівно?/ — Та минеться все само собою.*

Творчу індивідуальність поета вияскравлюють рими на основі авторських новотворів: *Що ж ти хотіла в моїй кімнаті?/ Цвіту не маю, що пахне шипшинно,/ Білий папір, і рядки кострубаті,/ Й думи мої не про тебе, пташино; Кожна квітка в цвіті ясно-рожна,/ Жар лугів і хвилі течія,/ Блиски грому, і стеблинка кожна,/ І, звичайно, молодість моя.* Неолексеми-оказіоналізми народжуються через потребу надати рими зву-

кової точності, що може спричинювати вихід за межі традиційності співзвуч. Здавалось би, оригінальна рима — *яблука* — *я блукав*, але вона лежить на поверхні. Малишко йде іншим шляхом, ставлячи в римову позицію новотвір й урізноманітнюючи звучання рими: *Зашуміло гілля, мов трусили їх заблукки./ Покотились антонівки — гирі неначе./ І найстарший сказав: — Ти дивись, які яблука!./ Це ж Ванюша садив їх, вродило добряче.*

Зі складеною римою поет експериментує зрідка. Кілька разів актуалізовано римову пару *не зле-бо* — *небо*: *Хліб тобі здасться черствішим без мене./ Пісня про хліб — то зовсім не зле-бо./ Дерева нашого листя зелене/ Знає, де корінь і де його небо.* Складена рима з тим самим компонентом-займенником робить вірш цілісним, а також пов'язує поезію Малишка з фольклорними джерелами: *Ой посіяли поле ми/ Переораним низом./ Руки, ноги скололи ми/ Не колоссям — залізом.*

Граматично однорідна рима в поезії Малишка не випадкова — вона завдяки однаковості граматичної форми підкреслює різницю в значенні (*А матері за сімдесят./ А синові за п'ятдесят*) або навпаки — допомагає змалювати цілісну картину (*І от вона [райдуга] іде, як треба./ Поміж полів, поміж гаїв./ В руках підносячи впівнеба/ Дзвінкоголосих солов'їв*). Поет щедро нагороджує граматично однорідні рими в сатиричних творах: *В той час, як я за працею, —/ Здобув рекомендацію./ Просунув дисертацію./ Сам склавши анотацію./ На власну дисертацію./ І в цьому маю рацію.*

Ознаки Малишкового римостилю варто шукати в його розумінні поетичної творчості: «Поезія — це склад думання, це духовний світ людини, а не голе римування»; «основний закон мистецтва — мислення в образах»; образ створюється не для формальної милозвучності, а заради того ідеалу, «який носиш у серці» (Малишко А. С. Думки про поезію // Малишко А. С. Твори в десяти томах. — Т. 10: Літературно-критичні та публіцистичні статті. — К., 1974. — С. 56). Поет неодноразово наголошував, що просте римування — це ознака початківця, і помічав літераторів, «що десятки років римують звичайну прозу». Водночас Малишка дратувало, коли оригінальна рима спокушала писати «довгі нудні вірші». Невдалу риму Малиш-

ко називав зневажливо *римка, римочка*, а поетів-нездар — *римовщиками*. У «Листі Максиму Рильському» він нарікає, що в їхніх сучасників *рими стали нікудишні, / Немов болиголовний дур. / Нема в них цвіту й соку вишні / Й симфонії мускулатур*. Справжня ж рима, на переконання поета, є *могутньою, кованою, свіжою*.

Отже, римостиль Андрія Малишка формує дивовижне сплетіння народнопоетичного струменя та літературних традицій, ідеологічного тягаря стереотипізації та поривання до нового й індивідуального.